

مطالعات اسلامی ۴ / قرآن و حدیث ۱

جرالد هاوتینک

عبدالقادر شریف

رهیافت‌هایی به قرآن

به کوشش و ویرایش مهرداد عباسی

جرالد هاوئینگ و عبدالقادر شریف
و هیافت‌هایی به قرآن‌په کوشش و ویرایش مهرداد عباسی.
۴۸۸ ص، تهران، حکمت، چاپ اول ۱۳۸۹ ش/ ۱۴۳۱ ق
شابک: 978-964-244-011-5
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا
عنوان اصلی: Approaches to the Quran, 1993
تفاسیر -- تاریخ و نقد، تأویل.
شناسه افزوده: هاوئینگ، جرالد، ۱۹۴۴ - م.، ویراستار
رده‌بندی کنگره: ۹۱۳۸۸ / ر BP۹۲
رده‌بندی دبویی: ۲۹۷/۱۹
شماره کتابخانه ملی: ۱۹۴۸۷۱۵

مؤسسه انتشارات حکمت
رهیافت‌هایی به قرآن

جرالد هاوینگز و عبدالقادر شریف ترجمه: به کوشش و ویرایش مهرداد عباسی

چاپ اول ۱۳۸۹ ش/۱۴۳۱ ق/۲۰۰۰ نسخه/۱۰۰۰۰ تومان

حروفچینی و صفحه‌آرایی: انتشارات حکمت

چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر کیبای حضور

تهران، خیابان انقلاب، ابتدای ابوویحان، شماره ۹۳، کدپستی ۱۳۱۵۶۹۴۱۶۴

(کلیه حقوق محفوظ و مخصوص ناشر است)

www.hekmat-ins.com info@hekmat-ins.com

تلفن: ۶۶۴۶۱۲۹۲-۶۶۴۱۵۸۷۹-۶۶۴۰۶۵۰۵ شماره:

فهرست

- پیش‌گفتار ترجمه فارسی ۹
- فهرست نویسندگان ۱۷
- پیش‌گفتار ۱۹
- فهرست اختصارات منابع ۲۳
- بخش اول. جنبه‌هایی از سبک و محتوای قرآن**
۱. تصویر و استعاره در بخش‌های آغازین سوره‌های مکی ۲۷
- آن‌گلیکا نویورت: ابوالفضل حرّی
۲. نمایش داستان یوسف در قرآن: زبان عادی یا کلیشه‌ای؟ ۷۳
- آنتونی جونز: ابوالفضل حرّی
۳. بافت و مناسبات درونی: راه‌گشای تفسیر قرآن ۱۲۱
- محمد عبدالحمید: ابوالفضل حرّی
- بخش دوم. جنبه‌هایی از تفسیر سنتی و جدید قرآن**
۴. تفسیر از طبری تا ابن‌کثیر: معضلات توصیف گونه‌ای ادبی با استناد به داستان ابراهیم ۱۶۳
- نورمن کالدر: مهرداد عباسی
۵. تعامل تفسیر و حدیث در تعیین هفت مثانی ۲۱۹
- اُری زبین: مرتضی کریمی‌نیا
۶. بررسی تحلیلی برداشت طبری از تعبیر نمادین و فرهنگی فتنه ۲۴۳
- عبدالقادر طیب: سیدعلی آقایی
۷. رهیافت‌های شیعیان اخباری به تفسیر ۲۶۵
- تد لاوسن: مرتضی شوشتی
۸. سوره واحدی یکپارچه: تحولی در تفسیر قرآن در قرن بیستم ۳۱۵
- مستنصر میر: مهرداد عباسی

- ۳۳۵ ۹. مبانی تفسیر نوین از نگاه محمد عزت دروژه
اسماعیل پوناوالا؛ فرهنگ مهروش
- ۳۶۷ بخش سوم. قرآن و تفسیر در بافتی گسترده‌تر
۱۰. تفسیر کتاب مقدس با استفاده از قرآن
اندرو ریپین؛ وحید صفری
- ۳۸۵ ۱۱. دو استناد قرآنی در منابع تاریخی درباره وقایع صدر اسلام
جرالد هاوتینگ؛ سیدعلی آقایی
- ۳۹۷ ۱۲. نقش فقه و تفسیر در تعیین مجازات زنا در اسلام
جان پرتن؛ محمد مهدی تقدیسی
- ۴۱۹ ۱۳. تأثیر قرآن بر نثرنویسی عبدالحمید کاتب
وداد قاضی؛ سیده زهرا مبلّغ
- ۴۵۹ فهرست منابع
- ۴۷۹ فهرست نویسندگان و مقالات به انگلیسی
- ۴۸۱ نمایه

پیش‌گفتار ترجمه فارسی

طی قرن بیستم، پژوهش‌های دنیای غرب درباره اسلام به تدریج به مجامع علمی و دانشگاهی راه یافت و تحت عنوان کلی «مطالعات اسلامی» قرار گرفت و در اواخر این قرن، همین عنوان کلی خود به بخش‌هایی جزئی‌تر تبدیل شد. دو سه دهه‌ای است که «مطالعات قرآنی» به رشته‌ای علمی و حوزه‌ای مستقل در برنامه پژوهشی محافل علمی و دانشگاهی غرب تبدیل شده است. شاهد این مدعا تألیف و انتشار روزافزون کتاب‌ها، مقاله‌ها، پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاهی و همچنین برگزاری سمینارها و کنفرانس‌های مختلف درباره موضوعات قرآنی در دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی آمریکا و برخی کشورهای اروپایی است. در سالیان اخیر، حتی شاهدیم که بخش قابل توجهی از پژوهش‌های راجع به این موضوعات به ویژه به زبان انگلیسی به قلم محققان مسلمان دانش‌آموخته غرب منتشر می‌شود. این امر در جای خود تأییدی بر این واقعیت است که امروزه فضای پژوهش درباره قرآن و به‌طور کلی اسلام در غرب با دهه‌ها و سده‌های پیشین تفاوت کرده است و دیگر می‌توان به مطالعات قرآنی همچون رشته‌ای آکادمیک با ویژگی‌های یک رشته علمی و فارغ از برخی انگیزه‌ها و دغدغه‌های متعلق به ادوار گذشته تا سده نوزدهم میلادی نگریست. تنها در یک دهه‌ای که از آغاز قرن بیست و یکم می‌گذرد، کوشش‌های فراوان غربیان را در جهت تولید آثار متنوع مکتوب در عرصه مطالعات قرآنی به وضوح می‌توان دید. تدوین و انتشار دائرةالمعارف پنج جلدی قرآن در لیدن

هلند، چاپ کتاب‌های راهنمای تک‌جلدی برای مطالعات قرآنی از سوی انتشارات کمبریج و بلکول، و اختصاص مجموعه کتاب‌های مستقل به متون و مطالعات قرآنی از سوی انتشارات معتبری نظیر بریل و راتلیج و دانشگاه آکسفورد، ظهور نشریه‌ای ویژه مطالعات قرآنی با همین نام در لندن، و انتشار چندین جلد کتاب با موضوعات گوناگون مرتبط با قرآن از سوی ناشران مختلف تنها نمونه‌هایی از این تلاش‌ها در یک دهه اخیر آن هم فقط به زبان انگلیسی است. وانگهی، حجم چشمگیری از مقالات منتشر شده در نشریات ادواری اسلام‌شناسی و عرب‌شناسی در این سال‌ها به موضوعات قرآنی اختصاص یافته و بسیاری از تحقیقات دانشگاهی در این موضوع در قالب کتاب منتشر شده است.

آشنایی با مطالعات قرآنی در غرب و مطالعه دستاوردهای آن با رویکردی علمی و با بهره‌گیری از اصول و روش‌های صحیح پژوهش تأثیر مطلوبی بر گفتمان قرآن‌پژوهی در جامعه ما خواهد داشت و موجب ارتقای سطح پژوهش‌های این حوزه به زبان فارسی خواهد شد. اما متأسفانه مجموعه عظیم مطالعات قرآنی غرب در کشور ما چندان بازتاب نیافته است. از معدودی کتاب ترجمه‌شده از میان انبوه این کتاب‌ها که بگذریم، در نشریات سه دهه اخیر تنها به معرفی و مرور و گاهی نقد چند کتاب و ترجمه‌هایی پراکنده از چند مقاله انگلیسی برمی‌خوریم، و در پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاهی نیز تعداد اندکی را مرتبط با پژوهش‌های غربی می‌یابیم. یکی از دلایل مهم بی‌رغبتی و کم‌توجهی قرآن‌پژوهان جامعه ما به آثار غربیان عدم آشنایی با زبان‌های اروپایی و در نتیجه کم‌اطلاعی یا حتی بی‌اطلاعی از وجود حجم انبوه پژوهش‌های جدی در موضوعات گوناگون قرآنی به این زبان‌هاست. البته برخی نزاع‌های مبنایی درباره انتظار از دین، قلمرو وحی و جایگاه کتاب‌های مقدس و همچنین اختلاف‌های سیاسی و تفاوت‌های فرهنگی میان محققان غربی و اسلامی از دیگر دلایل این امر است که خود بحثی مستقل را می‌طلبد. وانگهی، درباره همین حجم اندک کارهای منتشرشده در معرفی و ترجمه و نقد آثار غربیان به فارسی،

نکته‌ای که نمی‌توان به سادگی از آن گذشت این است که اصولاً تصویری درست و واقعی از گفتمان مطالعات غربیان درباره قرآن در ذهن پژوهشگران این حوزه در کشور ما شکل نگرفته است. گذشته از برخی تلاش‌ها که ارزشمند و شایسته تقدیر است، بخش عمده کارهای منتشرشده در این عرصه به زبان فارسی به هدف اثبات غرض‌ورزی و کم‌دانشی محققان غربی به انجام رسیده است، تا جایی که حتی یک مقاله صرفاً زمانی ترجمه و منتشر می‌شود که نقد و تعلیق‌های مفصلی بر آن فراهم آمده باشد؛ با وجود این، بیشتر این نقدها با رویکردی تبلیغی و در گفتمانی دینی صورت گرفته است و عموماً بی‌شبهات به ردّیه‌نویسی‌ها و دفاعیه‌نویسی‌های متداول در سده‌های گذشته نیست.

ترجمه کتاب‌ها و مقاله‌های قرآنی نویسندگان و صاحب‌نظران غربی با روش‌ها و رویکردهای متنوع بی‌آنکه تمرکز اصلی کار بر افزودن نقد و تعلیق‌های مفصلی به آنها باشد می‌تواند تصویری نسبتاً مطابق با واقع از فضای مطالعات قرآنی غرب در اذهان علاقه‌مندان و پژوهشگران جوان ما ایجاد کند. با چنین کارهایی می‌توان امیدوار بود که آنان این فضا و دستاوردهای آن را حتی‌الامکان همان‌طور که هست بشناسند و رغبت بیشتری به آشنایی با مجموعه این مطالعات و آگاهی از چند و چون آن احساس کنند. انجام این کار عظیم که البته فرایندی تدریجی و نیازمند زمانی چندین ساله است گفتمانی جدید را همراه با رویکردهای نوین به فضای قرآن‌پژوهی ما وارد خواهد کرد و امکانات روش‌شناختی و رهیافت‌ها و مباحث تازه‌ای را به آنچه اکنون داریم خواهد افزود. ترجمه و انتشار کتاب حاضر را می‌توان گامی کوچک در مسیر تحقق این هدف بزرگ شمرد.

کتاب رهیافت‌هایی به قرآن شامل سیزده مقاله با موضوعات متنوع راجع به قرآن و تفسیر به قلم محققان سرشناس مسلمان و غیرمسلمان در حوزه مطالعات قرآنی و اسلامی است. مجموعه این مقاله‌ها نمایی کلی از اهداف، روش‌ها و موضوعات پژوهش را در دوره حاضر ترسیم می‌کند. رویکرد همه مقاله‌های کتاب انتقادی است و نویسندگان کوشیده‌اند تا با بهره‌مندی از بینش‌های حاصل از مطالعه ادبیات، تاریخ، نقد ادبی و عهدین دامنه و قلمرو

مطالعات قرآنی را گسترش دهند و رهیافت‌هایی جدید را پیش روی خوانندگان و علاقه‌مندان قرار دهند.

نویسندگان مقاله‌ها عموماً از صاحب‌نظران و محققان مشهور در حوزه مطالعات اسلامی و به ویژه مطالعات قرآنی‌اند. بیشتر اینان به هنگام انتشار اصل کتاب در دانشگاه‌های مختلف غربی به تدریس و تحقیق مشغول بوده‌اند که محل تدریس و تحقیق ایشان در ابتدای کتاب آمده است. از برخی از این مؤلفان پیش‌تر مقاله یا مقالاتی به زبان فارسی منتشر شده است یا به هر حال، خوانندگان فارسی‌زبان جدی و پی‌گیر این عرصه بیش و کم با نام‌های آن آشنایند که از جمله اینان می‌توان به اندرو ریپین، آری رُبین، مستنصر میر و آنگلیکا نویورت اشاره کرد. برخی دیگر نیز اگرچه پیش‌تر نامی از آنها در نوشته‌های به زبان فارسی برده نشده است، محققانی سرشناس و تأثیرگذار در حوزه مطالعاتی خود بوده‌اند که از این گروه کسانی چون جان برتن و نورمن کالدِر قابل ذکرند. نکته شایان توجه درباره نویسندگان مقاله‌ها تنوع دینی و فرهنگی آنهاست. در فهرست مؤلفان کتاب، در کنار محققانی مسلمان و معتقد همچون محمد عبدالحلیم و مستنصر میر، پژوهشگرانی یهودی و مسیحی نظیر اری رُبین و آنتونی جونز و متخصصانی چون تد لاوسن به چشم می‌خورند که رویکرد روشمند و بهره‌مندی از گفتمان علمی همه آنها را در کنار هم نشانده و همچون مجموعه‌ای به یکدیگر پیوند داده است. در سراسر کتاب کوشش بر آن بوده است تا اصالت کتاب هم در صورت و ظاهر و هم در محتوا و مطالب آن رعایت شود. از این رو، سبک نگارش و قلم نویسندگان در عین تنوع مترجمان حتی‌الامکان محفوظ مانده و از درج پانویس‌های توضیحی، مگر بنا بر ضرورت و احیاناً تصحیح برخی خطاهای اندک، اجتناب شده است. در نتیجه، گاهی ممکن است مقاله‌ای در مقایسه با دیگر مقاله‌ها زبان یا مضمونی دیرپاب و دشوار داشته باشد و مقاله‌ای دیگر زودفهم و خوشخوان به نظر بیاید. بروز این واقعیت در چنین کتابی با سیزده قلم متفاوت امری اجتناب‌ناپذیر است. شاید بتوان مقاله نخست را که به قلم محقق مسیحی و آلمانی است از گروه نخست و مقاله هشتم را که نوشته محقق

مسلمان و پاکستانی است از گروه دوم شمرد. نکته مهم قابل ذکر در اینجا آن است که در مواردی اندک در لابه‌لای برخی مقالات مطالبی خارج از چهارچوب رایج و مقبول در فرهنگ و عقاید اسلامی یا مغایر با آموزه‌های شیعی مطرح شده است. از جمله اینکه در جایی به دیدگاهی متفاوت درباره خاستگاه وحی قرآنی و تأثیر گفتار کاهنان بر قرآن اشاره شده یا در جایی دیگر از دیدگاه ناظر به تشکیک در اسناد احادیث نبوی و تقدم پیدایی عقاید بر حدیث سخن به میان آمده است. این موارد را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: دسته نخست مواردی است که از سوی نویسنده مقاله مورد نظر نقد و بررسی شده و گاهی با ادله و شواهد کافی رد شده است؛ اما دسته دوم مواردی است که بازگوکننده دیدگاه مختار خود نویسنده مقاله است که نقد و بررسی آنها فرصتی فراخ و مجال مناسبی طلبد. خوشبختانه با نگاهی گذرا به نوشته‌های دیگر محققان غربی به سادگی می‌توان نقد و رد این دیدگاه‌ها را یافت که امید می‌رود ترجمه روزافزون مطالعات اسلامی در غرب دیدگاه‌های متنوع و گاه متعارض محققان این عرصه را در دسترس خوانندگان فارسی‌زبان قرار دهد. ناگفته نماند که در موارد اندکی نیز از طریق پانویست، توضیحاتی درباره این‌گونه مطالب آمده که در اینجا نیز اصل مراعات اصالت کتاب مورد توجه بوده است. به علاوه، در برگردان آیات قرآن به فارسی به این ترتیب عمل شده که عبارت انگلیسی پیشنهادی نویسنده به عنوان ترجمه آیه قرآن مبنای کار قرار گرفته و همان به فارسی ترجمه شده است. در این میان، برخی نویسندگان خود ترجمه‌ای از آیه به دست داده‌اند و برخی دیگر نیز به ترجمه‌ای مشهور از قرآن یعنی ترجمه آربری استناد کرده‌اند. به عبارتی دیگر، اصل بر فهم نویسندگان مقاله‌ها از آیات بوده و اصولاً بنای بر اصلاح و تصحیح برداشت آنان از آیات نبوده است.

شایان ذکر است که فاصله نسبتاً طولانی میان انتشار اصل کتاب و ترجمه آن موجب شده است که اطلاعات راجع به برخی از نویسندگان مقاله‌ها و محققان ذکر شده در کتاب در حال حاضر کهنه و حتی نادرست به نظر بیاید، چنانکه ممکن است برخی از این افراد به دانشگاه دیگری رفته یا بازنشسته شده یا حتی

از دنیا رفته باشند. با این حال، باز هم به سبب مراعات اصالت کتاب و عرضه آن به همان شکلی که در سال ۱۹۹۳ منتشر شده است، این اطلاعات را به همان صورت اصلی آوردیم. اما در اینجا برای جبران این نقص تنها به ذکر برخی از مهم‌ترین تغییرات این اطلاعات تا به امروز بسنده خواهیم کرد: نخست اینکه جان ونزبرو که در پیش‌گفتار کتاب از او و کتاب مهم و مشهورش، مطالعات قرآنی، با احترام یاد شده است حدود ده سال پس از انتشار کتاب در سال ۲۰۰۲ میلادی درگذشت؛ همچنین نورمن کالدور، نویسنده چهارمین مقاله کتاب و استاد آن روز دانشگاه منچستر، در سال ۱۹۹۸ در سن چهل و هشت سالگی بدرود حیات گفت. دیگر آنکه اندرو ریپین که در آن سال‌ها استاد دانشگاه کالگری بود چند سال بعد به دانشگاه ویکتوریا رفت؛ و مستنصر میراز دانشگاه میشیگان به دانشگاه یانگستاون انتقال یافت. گفتنی است مشخصات منابعی که در آن زمان زیر چاپ بوده است نیز به سبب مراعات اصالت کتاب به همان صورت باقی مانده است.

بیشتر مقالات کتاب برای مجموعه حاضر و برای نخستین بار به زبان فارسی ترجمه شده‌اند. اما از این میان، ترجمه مقاله پنجم بیشتر در نشریه ترجمان وحی (۱۳۷۹) به چاپ رسیده بود که همان ترجمه با تغییراتی اندک در اینجا آمد؛ همچنین ترجمه‌هایی از مقاله‌های اول و سوم پیش از این در نشریه زیباشناخت (۱۳۸۰ و ۱۳۸۲) انتشار یافته بود که صورت کاملاً تغییر یافته آنها با بازنگری و اصلاحات خود مترجم و تغییرات نهایی به این مجموعه پیوست؛ اما مقاله هشتم اگرچه پیش از انتشار کتاب حاضر به قلمی دیگر ترجمه و در نشریه آینه پژوهش (۱۳۸۶) منتشر شده بود، چون نگارنده این سطور ترجمه این را پیش از انتشار این ترجمه دیگر آماده چاپ داشت، ترجمه خود را در مجموعه حاضر جای داد.

اصل انگلیسی رهیافت‌هایی به قرآن حاصل کنفرانسی با نام «چهارده قرن قرآن» است که در ۱۹۹۰ میلادی به همت مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی در لندن برگزار شد. مجموعه مقالات این کنفرانس به کوشش جرالدهاوتینگ و

عبدالقادر شریف گرد آمد و به همت انتشارات راتلیج در ۱۹۹۳ به چاپ رسید. هاوتینگ در آن زمان استاد تاریخ خاورمیانه و مدیر گروه مطالعات ادیان مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی دانشگاه لندن بوده و در سال‌های اخیر، چندین کتاب و مقاله درباره دوره جاهلیت و صدر اسلام تألیف کرده و یکی از اعضای هیأت مشاوران دائرة المعارف قرآن چاپ لیدن بوده است.

به رسم سپاسگزاری انتهای پیش‌گفتار، از همه دوستان مترجم که پیشنهاد ترجمه مقاله‌ها را پذیرفتند و مرا به ادامه راه امیدوار کردند؛ از سیدعلی آقایی که پیش‌نویس کتاب را به‌طور کامل خواند و نکات ارزشمندی را یادآور شد و همچنین در مسیر دشوار مقابله و ویراستاری مقاله‌ها دلگرم ساخت؛ از مرتضی کریمی‌نیا که با مطالعه بخش‌هایی از کتاب پیش از انتشار از لغزش‌های آن کاست؛ و از امیر مازیار که هم برخی از کاستی‌های کتاب را نشانم داد و هم کار انتشار آن را به عهده گرفت و به نتیجه رساند سپاسگزارم.

مهرداد عباسی

فروردین ۸۹

فهرست نویسندگان

پروفسور جان پرتن: گروه مطالعات عربی، دانشگاه سنت اندروز، اسکاتلند.
پروفسور اسماعیل پوناوالا: گروه زبان‌ها و فرهنگ‌های خاور نزدیک، دانشگاه
کالیفرنیا، لس‌آنجلس، آمریکا.

پروفسور آنتونی جونز: دانشکده مطالعات آسیایی، دانشگاه ملی استرالیا، کانبرا،
استرالیا.

پروفسور اُری زُبین: گروه زبان عربی، دانشگاه تل‌آویو، اسرائیل.

پروفسور اندرو ریبین: گروه مطالعات ادیان، دانشگاه کالگری، کانادا.

پروفسور عبدالقادر شریف: دانشگاه دارالسلام، تانزانیا.

دکتر عبدالقادر طیب: گروه مطالعات ادیان، دانشگاه کیپ تاون، آفریقای جنوبی.

دکتر محمد عبدالسلام عبدالحلیم: مرکز مطالعات خاور نزدیک و خاورمیانه، مدرسه
مطالعات شرقی و آفریقایی، لندن، انگلستان.

پروفسور وُداد قاضی: گروه زبان‌ها و تمدن‌های خاور نزدیک، دانشگاه شیکاگو،
آمریکا.

دکتر نورمن کالدن: گروه مطالعات خاورمیانه، دانشگاه منچستر، انگلستان.

پروفسور تِد لاوسن: گروه مطالعات اسلام و خاورمیانه، دانشگاه تورنتو، کانادا.

پروفسور مستنصر میر: گروه مطالعات خاور نزدیک، دانشگاه میشیگان،
ان‌اربور، آمریکا.

پروفسور آنلیکا نویورت: دانشگاه آزاد برلین، آلمان.

دکتر جرالد هاوتینگ: گروه مطالعات ادیان، مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی،
لندن، انگلستان.

پیش‌گفتار

تا حدود دهه ۱۹۷۰ میلادی بحث‌های علمی و دانشگاهی در غرب درباره قرآن و نحوه مواجهه عالمان مسلمان با آن عمدتاً در محدوده تحقیقات کسانی چون تنودور نلدرکه و ایگناتس گلدتسیهر در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم قرار داشت. تحقیقات حیرت‌انگیز این دو تن که باید آنان را پایه‌گذار رشته علمی مطالعات اسلامی دانست مسیر و برنامه کاری محققان بعدی را تعیین کرد. در پژوهش‌های علمی و دانشگاهی، همچون سایر زمینه‌های زندگی، اکتشافات کاملاً جدید به ندرت رخ می‌دهد، با این حال، دو کتاب که هر دو در سال ۱۹۷۷ منتشر شد بر امکانات روش‌شناختی در حوزه مطالعات قرآنی افزود و قلمرو موضوعات پژوهش در این باره را گسترش داد، هرچند نتایج برآمده از این دو کتاب کاملاً با یکدیگر مغایرند.

نویسندگان این دو کتاب، جان ونزبرو^۱ و جان برتن^۲، هر دو مدتی طولانی با مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی (SOAS)^۳ همکاری داشته‌اند، اگرچه برتن برای مدتی فعالیت‌های علمی خود را در دانشگاه سنت اندروز انجام می‌داد. بیش

1. John Wansbrough, *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation*, Oxford 1977.

2. John Burton, *The Collection of the Qur'an*, Cambridge, 1977.

3. School of the Oriental and African Studies

از یک دهه بعد از انتشار کتاب‌های ونزبرو و برتن، برای محققان مطالعات اسلامی در مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی این فرصت پیش آمد تا مجموعه‌ای را درباره رهیافت‌ها و موضوعات جاری در حوزه مطالعات قرآنی گرد آورند. ونزبرو مدتی است از عرصه مطالعات قرآنی فاصله گرفته است، اما برتن همچنان به تحقیقات خود در این عرصه ادامه می‌دهد و جای بسی خرسندی است که مقاله‌ای از او در این مجموعه آمده است.

اندرو ریپین که او نیز مقاله‌ای در مجموعه حاضر دارد در سال‌های اخیر کتابی را در موضوع تفسیر قرآن ویراسته است؛^۱ خواننده علاقه‌مند با مراجعه به مقدمه او بر این کتاب می‌تواند اطلاعات سودمندی را درباره برخی از مهم‌ترین منابع جدید مطالعات قرآنی کسب کند. قصد ما آن بوده است که کتاب حاضر رهیافتی گسترده‌تر نسبت به کتاب ریپین داشته باشد؛ از این رو، نویسندگان مقالات مختار بوده‌اند تا درباره خود قرآن یا روابط متقابل قرآن و دیگر حوزه‌های فرهنگ اسلامی یا شیوه‌های تفسیر قرآن در ادوار مختلف بحث کنند.

چنانکه انتظار می‌رفت، بیشتر مؤلفان به انحای گوناگون بحث از روش‌های مسلمانان در تفسیر قرآن را برگزیدند و درباره روش‌های مورد استفاده آنان و نیز نتایج به دست آمده بر اساس این روش‌ها بحث کردند. با این همه، در این مجموعه به موضوعات مهم دیگری نیز توجه شده است. به هر حال، مقالات این کتاب به سه گروه قابل تقسیم است.

بخش نخست شامل سه مقاله درباره سبک یا معانی خود قرآن است، ضمن اینکه نویسندگان به تفاسیر و تحقیقات موجود درباره موضوع مورد بحث نیز توجه داشته‌اند. شش مقاله بخش دوم جملگی به تجزیه و تحلیل شیوه‌های تفسیر قرآن در سده‌های میانی و دوره جدید اختصاص دارد. روش کار مؤلفان این مقالات با یکدیگر متفاوت است: برخی از آنها به رهیافت‌های تفسیری

1. Andrew Rippin (ed.), *Approaches to the History of the Interpretation of Qur'ān*, Oxford 1988.

مفسرانی متعلق به سنتی خاص پرداخته‌اند، برخی درباره تفسیر یک مفسر بحث کرده‌اند، و موضوع کار برخی از آنان نیز بررسی و تحلیل برداشت‌های متنوع از بخشی از آیات قرآن است. گنجاندن مقالات بخش سوم در یک گروه دشوارتر از دو بخش نخست است و به نظر می‌رسد که برخی از مقالات چهارگانه این بخش را می‌توان در بخش دوم گنجاند. با وجود این، فصل مشترک مقالات بخش سوم تمرکز بر دیگر منابع یا دیگر گونه‌های آثار اسلامی با تأکید بر ارتباط آنها با تفسیر قرآن است.

دو ویژگی عمومی را می‌توان برای مقالات کتاب حاضر برشمرد. ویژگی نخست گرایش جدی مؤلفان به رویکرد نقد ادبی در بررسی قرآن و منابع تفسیری است. ویژگی دوم تنوع سبک و روش حتی در میان مؤلفانی است که رویکرد آنها ادبی است. از قرار معلوم، مؤلفان مجموعه نه ونزیر و نه برتن را به‌عنوان الگوی روشی خود برگزیده‌اند و البته روش‌های مورد استفاده این مؤلفان نیز از ارزش و اعتبار یکسانی برخوردار نیست. بی‌شک انتخاب روش برتر را باید به عهده خواننده مقالات گذاشت.

این کتاب حاصل کنفرانسی با نام «چهارده قرن قرآن» است که در مارس ۱۹۹۰ میلادی در مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی برگزار شد. علاوه بر ویراستاران و اعضای مدرسه، مرکز مطالعات خاور نزدیک و خاورمیانه در برگزاری این کنفرانس نقش مهمی داشت. حمایت مالی کنفرانس برعهده آکادمی بریتانیا و بنیاد نوفیلد و مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی بود. پیشنهاد اولیه این کار را آپریل هیوود داد؛ ویراستاران کتاب از همه کسانی که مقاله دادند، جلسات را اداره کردند یا به سخنرانی‌ها گوش سپردند و درباره آنها اظهارنظر کردند سپاسگزارند.

ویرایش این کتاب بدون کمک‌های فراوان فنی گروهی از همکاران مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی و مرکز مطالعات خاور نزدیک و خاورمیانه این مدرسه میسر نمی‌شد. سیمونتا کالدروینی آماده‌سازی علمی متن و نمایه کتاب را برعهده داشت و کار ویراستاری کتاب را تسریع کرد. آماده‌سازی متن و دیگر

خدمات فنی کتاب بدون لطف ویراستار فنی مرکز، دیانا گور، امکان‌پذیر نبود. همچنین از دیانا ماتئاس از مجلهٔ مدرسهٔ مطالعات شرقی و آفریقایی سپاسگزاریم.